

Rusijos branduoliniai projektai – gyvybinė grėsmė Baltijos kraštų energetikai

Dr. Stasys Bačkaitis, P.E., SAE Fellow
USCBSC konsorciumas, CEEC tarybos narys

Rusija gali nutraukti elektros tiekimą Lietuvai bet kokią minutę, o Lietuva prie to jungiklio prieiti negali. Lietuva ne tik prie jo negali prieiti, bet net ir yra priklausoma nuo jai Rusijos pateikiamų energetinių žaliavų, kad galėtų generuoti jai reikiamą elektros energiją ir šilumą. Jos yra valstybei reikalingos užsitikrinti ekonominę bei energetinę nepriklausomybę.

Lietuva šiame reikale nėra viena. Rusijos energetinis Damoklo kardas yra iškeltas ir virš kaimyninių Latvijos ir Estijos valstybių galvų.

Kaip gi tas galėjo atsitikti kraštui, kuris Ignalinos atominėje elektrinėje turėjo didžiulį elektros energijos perteklių ir taip galėjo užtikrinti ne tik savo bet ir kaimyninių kraštų energetinį nepažeidžiamumą. Kas privedė prie šios pavojingos situacijos? Ką jūs darytumėte?

Įvadas

Baltijos šalys - Lietuva, Latvija ir Estija, nors politiškai ir ekonomiškai yra Europos Sąjungos (toliau - EU) narės, jų elektros ir degamųjų dujų energetikos sistemos vis dar yra integruotos į buvusias Sovietų Sąjungos šalių energetikos sistemas. Tokią padėtį ypatingai nulėmė tiek istorinės ir politinės aplinkybės, tiek riboti vidiniai iškastiniai energijos ištekliai.

Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą sąlyga buvo uždaryti abu Ignalinos atominės elektrinės reaktoriai (toliau - IAE). Paskutinį iš jų sustabdžius 2010 m. gruodžio 31 d., Lietuva staigiai atsidūrė ypatingai sunkioje energetikos padėtyje. Iš elektros energiją eksportuojančios valstybės, ji tapo elektros energiją ir elektros gamybai reikalingas degamasis dujas importuojančia šalimi, daugiausiai iš Rusijos. Radikaliam pasikeitus tokiai energijos išteklių struktūrai, Lietuvai buvo reikalinga pakeisti energetikos politikos strategines kryptis.

Kaip kertinis pamatas numatoma naujos atominės elektrinės statyba, nes tik ji viena pagal galingumą ir kuro ilgalaiškumą gali užtikrinti patikimą aprūpinimą elektros energija savo ir regiono poreikiams. 2010 m. strategijos dokumente sakoma, kad kol bus įgyvendintas naujos atominės elektrinės projektas, o tai Energetikos ministerija (ENMIN) pramato 2018-20 metų laikotarpyje, Lietuvos elektros energetikos sektorius bus didžia dalimi priklausomas nuo elektros bei degamųjų dujų importo. Šiuo metu jos Lietuvai prieinamos tik iš Rusijos valdomų GAZPROM dujų ir InterRao elektros koncernų.

Siekdama įgyvendinti atominės jėgainės statybos sumanymą, Lietuvos vyriausybė paskelbė 2009 m. gruodžio 8 d. konkursą, kviesdama pateikti pradines paraiškas. Po paraiškų peržiūros, 2010 m. rugsėjo 10 d. ENMIN išsiuntė penkiems potencialiems VAE strateginiams investuotojams raginimus pateikti jau įsipareigojančius pasiūlymus. Anot ENMIN viceministro R. Švedo, iki lapkričio 10 d. buvo gauti du potencialių investuotojų pasiūlymai, iš kurių tik pietų korėjiečių "Korea Electric Power Corporation" (KEPCO), atitiko reikalavimus. Visų nuostabai, 2010 m. gruodžio 3 d. vienintelė konkurso sąlygas atitinkantį pasiūlymą pateikusi kandidatė – Pietų Korėjos bendrovė – netikėtai jį atsiėmė.

Kodėl šis VAE statybos konkursas sužlugo, būtų galima daryti daug spėliojimų. Jų pilna žiniasklaidoje - nuo Rusijos spaudimo visiems siūlytojams atsisakyti dalyvauti konkurse ir paskelbimo atominių jėgainių statybos Kaliningrado regione ir Baltarusijoje iki KEPCO pasitraukimo dėl galimo ginkluoto konflikto Šiaurės Korėjai apšaudžius Pietų Korėją.

Šio plano sužlugimo priežastys matyt turėjo daug gilesnes ir ilgalaikes šaknis, dėl kurių dabartinės vyriausybės net ir geriausi bei prasmingiausi užmojai negalėjo būti lengvai pasiekiami. Nesėkmė buvo nulemta daugybės vidinių ir išorinių veiksnių. Tarp jų būtų galima paminėti keturis kertinius veiksnius: politinius, ekonominius, finansinius ir nepakankamą patirtį, o gal net ir pilno suvokimo, kaip didžiulės tarptautinės bendrovės bei jas remiančios valstybės siekia jiems palankių ir naudingų tikslų įgyvendinimo ir sandorių sudarymo, stoką.

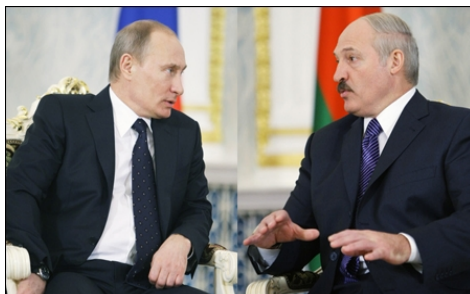
Politiniai veiksniai

Nors Lietuva kaip ir kitos Baltijos šalys yra atsiekusios tam tikrą politinės nepriklausomybės laipsnį, jos iki šiol priklauso, tiek elektros apsirūpinimu tiek dujų tiekimu, Rusijos interesų sferai (pav.1). Matomai, Rusijos intencija yra nepanaudojant prievartos, kontroliuoti Baltijos valstybes per energetiką ir dar iš to nemažai pasipelnyti. Kaip gana pavojinga patirtis su dujų tiekimu per Ukrainą parodė, Rusija gali gana lengvai kontroliuoti, daugelio net ir vakarų Europos valstybių ekonomini gyvastingumą suvaržydama arba pagerindama jiems dujų tiekimą ir nustatydamą jų kainas. Ji ypatingai sugeba manipuliuoti kainomis, kaip pvz. latviams prabilus apie suskystintų degamųjų dujų (toliau - LNG) importą Baltijos valstybių regioniniu mastu, GAZPROM staiga sumažino jiems ir Estijai tiekiamų dujų kainą 15%. Žemesnės dujų kainos sumažina siekį investuoti į LNG importą. Panašiai bandoma sužlugdyti ir Lenkijos LNG importo iniciatyvą, suteikiant Lenkijai teisę perparduoti iš Rusijos persiunčiamas dujas pagal pačios Lenkijos kainos nuožiūrą.

Pav. 1. Rusijos kontroliuojamas elektros tinklas Baltijos valstybėse

Dar iki 2009 m. pradžios Lietuva turėjo gerą progą pasistatyti bendrai su Latvija ir Estija naują atominę elektrinę, tačiau ši galimybė 4 metų laikotarpyje buvo išseikvota beveik nieko nenuveikus. Iki 2009 metų, Kaliningrado AE (toliau -Karaliaučiaus arba Baltijska AE (BAE)) nebuvo įtraukta į Rusijos energetinės plėtros planus, nes Rusija atrodo akylai stebėjo ar Lietuva su savo partneriais ir EU palaiminimu pradės VAE statybą. Pamačiusi, kad Lietuvos atominės jėgainės statybos klausimas yra įstrigęs, Rusija suprato progą griebti jautį už ragų ir pastatyti Lietuvą prieš faktą, kad iki 2016 metų ji jau bus pasistačiusi Karaliaučiaus krašte didžiulę atominę jėgainę, kuri panaikins VAE konkurencingumą bei jos reikalingumą. Reikalai žymiai daugiau pablogėjo VAE statybos galimybių atveju, Baltarusijai paskelbus ketinimą statyti naują dviejų reaktorių branduolinę jėgainę Astrave, tik 40 km į rytus nuo Vilniaus. Pagal Putino ir Lukašenkos susitarimą (pav. 2), Rusija teiks šiai statybai finansinę ir techninę paramą ir taps šios bendrovės 50% savininke. Todėl yra gera galimybė jog Rusija eksportuos jai priklausančią gamybos dalį į Vakarų Europą.

Pav. 2. Putinas ir Lukašenka Sutaria Statyti Astravoje AE

Reikia pažymėti, jog tuo pačiu metu, kai Baltijos valstybės stengiasi atsikratyti Rusijos energetinės "globos", EU vakarų valstybės noriai mezga vis glaudesnius ryšius su Rusija dėl kuo didesnio dujų ir elektros importo. Jau šiuo metu EU importuoja iš Rusijos daugiau nei 25% dujų savo poreikiams, o pastačius Karaliaučiuje BAE, prasidės ir masinis elektros eksportas. Tad Lietuvos siekis uždarius Ignalinos AE, visiškai pasprukti iš Rusijos energetinės priklausomybės pasistatant Visagine naują AE, yra labai pageidaujamas, bet šių dienų politinių realybių prasme, yra gal šiek tiek per daug idealistinis tikslas, nebent EU sutiktų finansiškai paremti jos konstrukciją.

Apart mažai pasakančių prabilimų apie energetinės nepriklausomybės svarbą Baltijos kraštams, iki 2008 m. nepastebėta jokių nuorodų Vyriausybės žiniuose, kad VAE projektas būtų buvęs įformintas visas šalis įsipareigojančiomis sutartimis. Kad toks projektas būtų visų lygiaverčiai remiamas, visi partneriai turėtų būti nuo pat pradžios įjungti į jo planavimą ir visus darbus, apimančius nuo veiklos strategijos ir funkcinių struktūrų sudarymo bei finansų sutelkimo ir baigiant elektrinės statyba, elektros tinklų sutvarkymu, pasirūpinimu šios įmonės efektinga veikla, ir pagamintos elektros paskirstymu. Net ir Andriaus Kubiliaus 2009 m. suformuota ENMIN, atrodo, nepasinaudojo proga pakviesti galimus partnerius aktyviai dalyvauti aptariant projekto apimtį, suburiant bendrą darbo grupę, sudarant aiškia ir teisiškai įpareigojančią sutartį, ir pasiskirstant darbais. Tai žymiai sumažino projekto reikšmę bei svarbą konkurso dalyvių akyse, nes tiek Latvija, tiek Estija jau atvirai kalba apie reikalą jiems patiems pradėti statyti atominės elektrines savo poreikiams. Dar svarbiau, iki šiol nėra išsiaiškinta ar Latvija ir Estija siekia tikrai visiško atsiribojimo nuo Rusijos elektros šiaurės vakarų tinklo (BRELL), ar tik nominalaus užsitikrinimo, kad reikalui esant VAE jiems bus tik kaip atsarginis elektros energijos šaltinis. Be atsiribojimo nuo Rusijos kaip kontroliuojančio partnerio, bet koks sandoris, siekiant Baltijos valstybių energetinės nepriklausomybės, būtų beprasmiškas.

Ekonominiai veiksniai

Tuoju po INPP pirmojo bloko uždarymo 2004 m. Lietuva turėjo puikią progą išspresti savo energetines problemas pastatant naują NPP. Lietuvos ekonomika buvo stipri ir sparčiai auganti, ir finansų sutelkimas statybai buvo lengvai prieinamas, ypatingai Estijai ir Latvijai labai remiant naujos atominės statybą siekiant užsitikrinti elektros tiekimą jų augančioms ekonomikoms. Iki 2007 m. atominių jėgainių statyba pasaulyje buvo merdėjimo stadijoje. Atominių jėgainių statybininkai gana agresyviai konkuravo dėl konstrukcinių darbų. Užklupus ekonominei krizei ir smarkiai pradėjus kilti naftos ir dujų kainoms, kilo platus susidomėjimas elektros gamyba branduoliniu kuru, ypatingai Kinijai ir Indijai pradėjus gerokai plėsti savo pramonę ir gamybos bazę. Pastebėtina, jog per paskutinius trejus metus pasaulyje pradėta statyti daugiau nei 40 branduolinių jėgainių. Tokių statybų apimtyje ir esant tik keliolikai bendrovių, galinčių atlikti reikiamas konstrukcijas, statybų kainos ne tik labai padidėjo, bet ir kritinių agregatų patiekimo trukmė žymiai pailgėjo. Šiuo metu didžiųjų agregatų atominėms jėgainėms užsakymų įvykdymo reikia laukti net apie penkerius metus.

Pakitusios sąlygos tapo ypatingai nepalankios mažiems kraštams, siekiantiems pasistatyti tik vieną jėgainę ir dar skolintais pinigais. Tai ypatingai nepatrauklus uždavinys daug prasiskolinusiai mažai valstybei, prisimenant, kad dauguma valstybių, ketinančių statyti branduolines jėgaines, yra ne tik pajėgios finansuoti didesnę dalį reikiamų išlaidų, bet ir gali pateikti atmokėjimo garantijas statybinkui už jo investicijas. Todėl, matant didžiulius Lietuvos finansinius nepriteklius bei Rusijos įtaką pasaulyje energetikos reikaluose, nestebina ir vakarų Europos stabybinių firmų menkas susidomėjimas šiuo projektu. Rusijos bandymą dominuoti galima pailustruoti neseniai viename vakarų verslo laikraštyje pasirodžiusią žinutę apie skatinimą Čekijai priimti savo reikalams dvejų Rusijos reaktorių statybą užuot pirkus juos iš kitur. Už tai Čekijai siūlomas užtikrintas ilgametis paskolos išsimokėjimas, branduolinio kuro tiekimas ir atliekų atsiėmimas, bei Čekijos pramonės dalyvavimas didžiųjų atominės jėgainės agregatų gamyboje Rusijos reaktoriams statomiems kitose pasaulio vietovėse.

Iš ekonominiškumo pusės dažnai diskutuojama, ar VAE pagamintos elektros kaina parduodama vartotojams galėtų būti konkurencinga. Čia iškyla keletas klausimų, kaip pvz. kiek finansų reikėtų pastatyti Visagine branduolinę jėgainę, kokios bus paskolos sąlygos, koks bus elektros gamybos poreikis, kiek kaštuotų išlaikyti elektros gamybinius rezervus, ir išlaidos susijusios su atominių atliekų apdorojimu ir sauga. Bendrai paėmus, urano ir darbo jėgos kaštai pagaminti 1 kWh elektros srovės yra palyginimai maži. Jie siekia apie 2.2 centus (JAV), o Lietuvoje IAE gamybos kaštai buvo vertinami apie 7 Lietuvos (Lt) centus. Tačiau, pridėjus visas kitas operacines ir elektros srovės perdavimo išlaidas, Lietuvos vartotojui 1 kWh elektros kaina, dar IAE veikiant, buvo apie 30 centus (Lt). Uždarus Ignaliną jos kaina pakilo iki 45 centų (Lt).

Kiek kainuotų pagaminti vieną kilovatvalandę elektros užsieniečių pastatytoje ir valdomoje VAE šiuo metu niekas nežino. Spėjama, kad VAE pagaminta elektra galėtų kainuoti apie 34 centus (Lt). Neseniai pasirašytoje naujos branduolinės jėgainės statybos sutartyje Turkija užtikrino mokėti Rusijos bendrovei 35 centus už kiekvieną pagamintą kilovatvalandę. Tad būtų galima priimti, jog 35 centai būtų mažiausia VAE jėgainės elektros kaina ir Lietuvoje. Kad VAE gamintojas sugebėtų įtikinti Baltijos biržoje perkupčius pirkti jų elektrą tokiomis kainomis, kai Baltijai AE galėtų ją, dar ir su pelnu parduoti keliolika arba net 10 centų pigiau, būtų sunku patikėti, nebent Vyriausybė apsiimtų padengti kainų skirtumą.

Elektros kaina vartotojui dar priklauso ir nuo perdavimo tinklų amortizacijos, elektros praradimo perdavimo ir paskirstymo tinkluose, bei nutekimo ją vagiant. Tačiau dar net ir prieš pradėdant elektros gamybą, už suteiktas paskolas jau reikės pradėti mokėti palūkanas. Kadangi Lietuva yra giliai įsiskolinusi valstybė, numatoma, jog palūkanų lygis bus aukštos rizikos kategorijoje ir gali siekti tarpe 10 ir 12 procentų. Priimant, jog dvejų reaktorių jėgainės statybos išlaidos sieks tarp 18 ir 20 mlrd. litų, tai reikštų, jog palūkanų išmokėjimas statybos metu kas metais didės ir prieš pat jos užbaigimą jis bus pats aukščiausias. Tais metais jis siektų apie 2 milijardus litų, nepagaminus dar nei vieno vato energijos. Priimant, jog šios išlaidos būtų padalintos visiems elektros vartotojams pagal sunaudotą elektros kiekį, pridėtinė užmoka vien už palūkanas gali siekti tarp 15 ir 20 centų (lt) už kiekvieną kilovatvalandę. Tokią permoką būtų sunku pateisinti perkant elektrą iš VAE, kai ją bus galima pirkti iš Baltijska AE be šių pridėtinų tarifų.

Finansų Sutelkimas

Vėliausi Rusijos vadovų pareiškimai jog Karaliaučiaus krašte statys atominę elektrinę, daugumos Lietuvos politikų laikyti blefu. Rusija tai gana aiškiai yra pareiškus, kad Baltijska AE yra skirta pagrindinai eksportui į Vakarų Europą ir Baltijos šalis, o ne vidiniams Karaliaučiaus srities poreikiams. Importas į Lietuvą buvo patvirtintas šiuo metu kovo mėn. sutartimi tarp Lietuvos Inter RAO ir Baltijska NPP. Toks Rusijos elgesys yra pilnai suprantamas ir normalus konkurencinėmis sąlygomis, nes Lietuvai uždarius Ignalinos AE ir vilkinant atominės jėgainės statybos klausimą, ji pasinaudojo proga užpildyti susidariusią tuštumą sava nauja atominė elektrine. Iškilus šiai Rusijos valstybės pinigais pastatyta jėgainei, VAE turėtų su ja konkuruoti Baltijos elektros biržoje pasiūloma elektros kaina. Kadangi VAE būtų pastatyta privačių investuotojų, reikalaujančių statybai skolintos milžiniškos pinigų sumos atsipirkimo ir pelno atmokų maždaug 20 metų laikotarpyje, jį jokia būdu nepajėgtų konkuruoti su Baltijska AE, kuri būtų neapkrauta privalomis atmokomis. Rusija, šiuo metu kviečia tiek Lenkiją ir tiek Latviją dalyvauti partneriais Baltijska AE statyboje, tuo pačiu viliojant jas atsisakyti dalyvavimo su Lietuva sandoryje. Dar daugiau, Lenkija viliojama ne tik pigiomis elektros energijos kainomis, bet ir galimybe užsidirbti už elektros perdavimą į Vakarų Europą pasinaudojant esamais Lenkijos elektros tinklais. Galimas VAE nekonkurencingumas buvo ir yra vienas iš svarbiausių Rusijos ėjimų atbaidyti didelių investicijų atėjimą šiam reikalui į Lietuvą.

Iš pradžių atrodė, kad Lietuva sukurdama LEOLT siekė sudaryti stambią energetikos įmonę galinčią sutelkti partnerius su finansiniais pajėgumais pastatyti visą atominę jėgainę. Tačiau, įsteigus LEO.LT, paaiškėjo, jog ji sudaryta tik iš dvejų dalyvių – valstybės ir vieno privataus investuotojo, kurių interesai buvo visiškai skirtingi. Valstybės siekis buvo užtikrinti energetinį saugumą pastatant naują NPP, o privataus investuotojo interesas buvo pelnas. Toks siekių neatitikimas nesudarė pagrindą vykdyti atominės jėgainės projektą, juolab, kad „NDX energijos“ atstovai pripažino, jog kompetencijų patiemis suorganizuoti VAE statybą ir tam reikalingus finansus trūksta, ir jie laikė tai sunkiai įgyvendinamu dalyku.

Stambiais Vakarų investuotojams Baltijos kraštų ar Lietuvos energetikos iniciatyvos jau nuo nepriklausomybės pradžios buvo komerciškai neįdomios ir nepatrauklios. Tą teko patirti pokalbiuose su keliais stambiais tarptautinio lygio investuotojais ir su vienos didžiulės bendrovės, statančios branduolines jėgaines viceprezidentu, Jie mato šį regioną kaip mažą rinką, apsuptą pigios energijos šaltiniais, su galingais kaimynais ir grėsmingais tikslais. Tokia šalis, kaip Lietuva, net ir kaimynams prisidėjus, nėra pajėgi nei sukaupti dvidešimt mlrd. litų pastatymui naujos AE, nei užtikrinti išorinių investicijų atsipirkimą be ES garantų. Ypatingai šios finansinės krizės laikotarpyje būtų be galo sunku rasti bankus, norinčius ir galinčius rizikuoti dideles investijas mažose valstybėse skestančiose milžiniškose skolose ir varžytis rinkoje kainomis su kaimynystėje gaminama žymiai pigesne elektra.

Paskelbus VAE statybos konkursą, kiek mums žinoma, Lietuva nebuvo ir dar nėra pasirašiusi jokių protokolinių įsipareigojančių sutarčių su kaimyninėmis valstybėmis – Lenkija, Latvija ir Estija, kad šios šalys prisideda su tam tikromis finansinėmis sumomis ir pirks elektros energiją pagal indėlių didumą. Surasti rimtą investuotoją, jeigu nėra pasirašytos sutartys su kitomis partnerėmis, būtų labai sunku, nes aptarnauti elektra vien Lietuvą jam būtų netikslinga ir neprotinga. Vis dėlto, konkurso sąlygas atitinkančią ir įpareigojančią pasiūlymą KEPCO pateikė 2010 m. lapkričio 10 d. Pasiūlymo esmė - investuoti į projektą ir fiksuotos kainos sutartyje sąlygomis pastatyti atominę elektrinę iki 2020 metų. Su jos pasiūlymu, pagal viceministrą Švedą, buvo rengiamasi supažindinti regioniniai partneriai Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje. Tačiau, paprašius pateikti patikslintą galutinį pasiūlymą, po dvejų savaičių KEPCO netikėtai pareiškė jį atsiimanti.

Pasitraukus iš konkurso paskutiniam kandidatui, aišku tik viena, kad antro etapo derybose galimas investuotojas savo rankose turės visus kozirius ir galės išsireikalauti sau itin palankias sąlygas. Bet jos bus nenaudingos valstybei. Vyriausybė nenorėdama likti „ant ledo“ turės su jomis sutikti arba iš viso atsisakyti

VAE statybos. Kitaip tariant, bet kokia galima statybos sutartis pareikalaus pridėtinių milijardinių Lietuvos įsipareigojimų.

Pavėluoti sprendimai ir ribota patirtis didžiulių tarptautinių korporacijų politikoje ir sandorių sudaryme

Nors Lietuva po nepriklausomybės atgavimo paveldėjo keletą didžiulių pasaulinio lygio gamybinių įmonių, tarp jų Ignalinos AE, „Mažeikių Naftą“ ir „Lietuvos Dujas“, žvejybos laivyną, elektroninę pramonę, ir kt., ji nesugebėjo jų nei suvaldyti nei tinkamai panaudoti savo naudai. Žvelgiant į įvairių vyriausybių bandymus organizuoti ir perorganizuoti energetikos valdymą, sunkių dabartinių Lietuvos energetikos problemų akivaizdoje, galima tik postringauti, kuri kryptis būtų buvusi teisingiausia užtikrinant ilgalaikį Lietuvos energetikos saugumą. Tačiau akivaizdu, kad turėtos didžiulės galimybės keturių metų laikotarpyje nuo 2004 m. buvo sužlugdytos politinių partijų nesutarimuose, asmeniškų tikslų siekime, neatsižvelgime į kaimynų partnerių interesus, ir didžiosios kaimyninės valstybės manipuliacijos įtakoje. Šiuo atveju, produktyvūs sprendimai yra galimi tik tada, kai viena ir kita pusė įsiklauso ir supranta, ką sako visų suinteresuotų partnerių ir oponentų nuomonės, o ne bando deklaruoti savo neklystamumą ir menkinti skirtingai mastančius.

Nekalbant apie padarytą įsipareigojimą ES uždaryti IAE, yra neaišku kokia logika vadovavosi ankstesnės vyriausybės bandant spresti Lietuvos energetikos ateities klausimus po pirmojo IAE bloko 2004 m. uždarymo. Iš šalies žiūrint, matyti aiškus šio klausimo vilkinimas arba nenoras pradėti spręsti gana sudėtingą problemą. Iš kai kurių šiuo klausimu atsakingų valstybės pareigūnų pasisakymų, būtų galima susidaryti nuomonę, jog viena stovykla vadovavosi mintimi, jog turime turime užtenkamai savų dujomis varomų generacinių pajėgumų ir be to, turint geras jungtis su Rusija ir Latvija, galime importuoti dujas ir elektrą ir taip patenkinti bet kokius nedateklus. Kita stovykla atrodo galvojo, jog laikui atėjus, dar prieš uždarant pirmąjį IAE bloką, užteks nuvažiuoti į Briuselį gražiai pakalbėti, pabėdavoti, ir ES sutiks pratęsti antrojo IAE bloko veiklą keliolikai metų. Deja gyventojai, apmokantys sąskaitas, nebuvo nei atsiklausti, nei išgirsti koks būtų jiems priimtinausias sprendimas.

Taip buvo pravilinktas ketverių metų laikotarpis be aiškaus mąstymo ko Lietuvai reikės ateityje ir kaip to atsiekti. Nors jau 2006 m. bėgyje buvo padarytas neformalus susitarimas su Latvija ir Estija pastatyti Lietuvoje naują atominę, stebėtina, dokumente „Nacionalinė Energetikos Strategija 2007“ (NES 2007) tik viename sakinyje užsimenama „kad uždarius antrąjį Ignalinos AE bloką, kol bus pastatyta nauja atominė elektrinė, pagrindiniu energijos gamybos šaltiniu taps „Lietuvos Elektrinė“. Tuo tarpu NES 2007 dokumente gana plačiai kalbama apie Lietuvos energetikos plėtrą, spartinant energetikos šaltinių diversifikavimą pagal ES nustatytas kryptis, konkurencingumą, energetinį saugumą, ir pasiūlymus dėl bendros ES energetikos strategijos palaikant dialogą su Rusija. Nors nesakoma, kaip elektra bus gaminama be IAE, yra gana aišku, jog neturint kitų prieinamų žaliavų šaltinių, tai bus galima atsiekti tik importuojant dujas ir elektrą iš Rusijos.

Neaišku kodėl Lietuvos Vyriausybė 2007 m. pavasarį, nepasitarė su partneriais vienašališkai įtraukiant į sandorį ir Lenkiją. Toks Lenkijos įterpimas į šį projektą smarkiai sunerimo tiek latvius, tiek ir estus. Dėl to Taline ir vėliau Washington, D.C. 2007 m. vykusiose energetikos konferencijose, latviai ir estai jau viešai prabilo apie reikalą ir planus pasistatyti savo teritorijose mažesnes atominės jėgaines. Latvija jau net [neslepia](#) nusivylimo lėtai naujos atominės elektrinės projekto darbais. „Žinoma, mes, kaip ir anksčiau, šį projektą vertiname skeptiškai. Retkarčiais kartu su estais ir lenkais rašome bendrus laiškus ir siunčiame juos Lietuvai, rengiame įvairius demaršus, tikėdamiesi kaip nors išjudinti lietuvius ir paskatinti juos veikti“, – komentavo BNS žinių agentūrai Latvijos ekonomikos ministras Artis Kampars

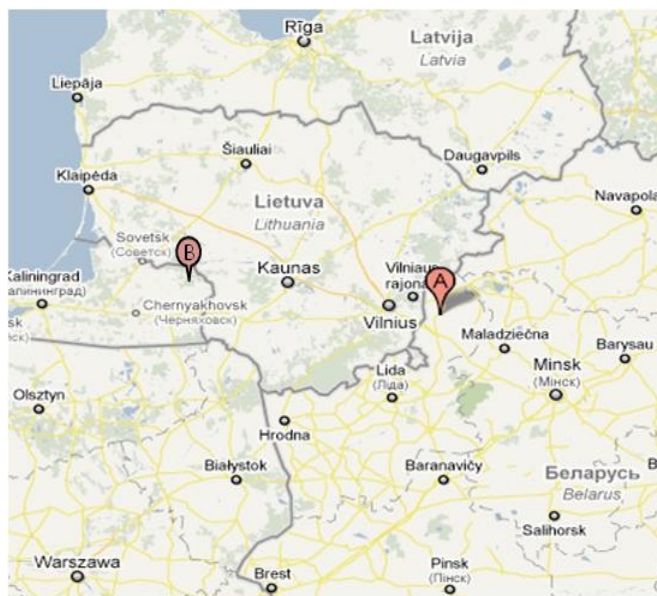
Nors energetikos plėtra liečia visų Lietuvos gyventojų gyvybinius reikalus, Lietuvos paskaitininkas 2007 m. Talino energetikos konferencijoje pastebėjo, kad Lietuvos vyriausybė energetikos reikaluose elgiasi kaip „buldozeris“ neįtraukdamas į dialogą ir sprendimus nei Lietuvos gyventojus nei apie tai nusimanančias nepriklausomas technologines organizacijas bei pramoninį -komercinį sektorių. Vėliau negavus referendumo Lietuvos gyventojų mandato vienašališkai pratęsti IAE antrojo bloko veiklą po 2010 m., bei Briuseliui atmetus tokį patį prašymą, Lietuvos vyriausybė sukūrė kontroversinę monopolinę įmonę LEO.LT, kuri bent išoriškai lyg ir būtų turėjusi rūpintis naujos atominės elektrinės planavimu ir statyba, bet iš tiesų siekė tik pelno

importuojant elektrą. LEO.LT numatė, kad uždarius IAE, Lietuvoje bus didžiulis elektros energijos stygius, o ją importuojant bus galima gerai pasipelnyti. Todėl, tam tikrų interesų įtakoje buvo sukurtas „Inter RAO Lietuva“, dukterinis Rusijos „Inter RAO UES“ įmonės padalinys, kuris šiuo metu importuoja iš Rusijos daugiau nei 60% Lietuvoje sunaudojamos elektros.

Pradėjus vadovauti Andriui Kubiliui Lietuvos vyriausybei ir įsteigus ENMIN, valdžios lygmenyje buvo pradėta daug giliau apmastyti Lietuvos energijos ateitį. To pasėkoje aiškiau nustatytas tolimesnis kelrodis į energetinę nepriklausomybę 2010 m. spalio 6 d. naujame dokumente „Nacionalinė Energetikos Strategija 2010“ (NES 2010). Už poros mėnesių buvo panaikintas LEO.LT ir taip pat vėl atskirtos dar tik prieš metus sujungtos Lietuvos vakarų ir rytų elektros tinklų sistemos. Tačiau ir šiuo atveju Vyriausybė naudojo buldozerio taktiką, mažai ką viešindama ir nesitardama nei su visuomene, nei su nepriklausomomis technologinėmis organizacijomis, ko Lietuvai reikės ateityje ir kaip būtų galima norimus tikslus geriausiai atsiekti.

Po KEPCO pasitraukimo atrodytų, kad sekantis derybų etapas bus tikrai nelengvas, galintis Lietuvai daug daugiau kainuoti nei ji ir jos partneriai pajėgtų panešti net ir su lengviausiomis paskolos sąlygomis. Ypatingai būtų svarbu ENMIN ir plačiai lietuvių visuomenei artimiausiu laiku susėsti ir bendru sutikimu nutarti ar Lietuva turi likti atominė valstybė ir ar yra kitų alternatyvų, turint omenyje pasikeitusią ekonominę padėtį: partnerių išsibėgijimą, Rusijos ir Gudijos atominių elektrinių konkurenciją, sparčiai mažėjančią gyventojų skaičių, ir atsiradusias kitas technologijas ir galimybes elektrai gaminti. Lietuvai labiausiai trūksta tokių viešų diskusijų, kurių metu visuomenė turėtų galimybę įsiklausyti ne vien tik į valstybės sektoriaus nuolat deklaruojamą šviesesnės ateities viziją, kuri iš tiesų yra labai miglota, bet ir išgirsti nepriklausomų energetikų ir verslo ekspertų bei įvairaus rango vartotojų požiūrį, skirtingus arba papildomus duomenis ir analizę, bei drauge ieškoti geriausių sprendimų.

Neseniai įvykusi atominių jėgainių katastrofa Japonijoje kaip tik ir yra tinkamas laikas dabar gana giliai peržvelgti visas atominių jėgainių technologijas ir jų apsaugines priemones. Būtina kelti klausimą ne tik apie atominės reikalingumą Lietuvai, bet ir Karaliaučiaus bei Baltarusijos atominių jėgainių statybą Lietuvos pašonėje. Jos ne tik iškelia beveik milijonui Lietuvos gyventojų radiacijos pavojų, bet ir ar dėl minimalių vandens išteklių statomose vietovėse būtų įmanoma vykdyti degančių arba pabėgusių reaktorių ataušinimą katastrofos atveju. Tarptautiniu mastu būtina reikalauti nepriklausomų ekspertų saugos pakankamumo tyrimų įrodymų bei finansinių garantijų, kad Rusijos statomos Baltijska ir Astrovets atominės jėgainės (pav. 3) net ir didžiausios nelaimės atveju nepažeis Lietuvos gyventojų, kaip kad atsitiko Japonijoje

Pav. 3. Rusijos statomos atominės Kaliningrade ir Bielarusijoje

Autoriaus nuomone ir kitų akademinių institucijų studijų išvados yra abejotina nauda beveik akiai pasitikėti samdytų užsienio konsultantų išvados ir neįvertinant saviškių analizės ir nuomonių. Atrodo vyriausybės sluogsniuose nevisai suvokiama, kad užsakytos studijos ir analizės yra dažniausiai palankios įgyvendinti užsakytojo norimus užmojus, siekiant sudaryti sau palankesnes sąlygas tolimesniems užsakymams. Šiuo atveju, keliolika milijonų Rothschild konsultantams apmokėtos studijos, atrodo pateikė ENMIN labai pelningą naujos atominės elektrinės finansinę analizę ir viziją. Pastačius jėgainę, po keliolika metų, Lietuvai ji būtų kaip "višta, dedanti aukso kiaušinius". Deja, to pirmojo auksinio kiaušinio reikėtų laukti mažiausiai trisdešimt metų, tikint, kad ta višta iki to laiko nepakratys kojų naujų technologijų akivaizdoje. Iš tikrųjų, įėjus visas išlaidas susijusias su elektrinės statybos paskolų ir palūkanų atmokėjimu, rezervinių jėgainių išlaikymu bei panaudoto kuro sandėliavimu, saugos užtikrinimu, gal būtų prieita ir prie skirtingų išvadų, ypač kai žinoma, jog nei viena pasaulyje veikianti atominė jėgainė negali išgyventi be valstybės finansinės paramos. Nors didelio galingumo atominė jėgainė gal ir yra pati logiškiausia ir ekonomiškiausia išeitis siekiant Lietuvos energetinės nepriklausomybės, tokios palyginamosios studijos pakolkas dar niekas viešai nepateikė. Pagal šio autoriaus didžiulės apimties valstybinių projektų pravedimo patirtį, valstybė darydama sprendimus turi apsvarstyti ir įvertinti ne vieną, bet net kelias oponuojančias studijas, kad būtų galima pasiekti objektyvų ir geriausią sprendimą.

Baigminės mintys

Nors vienaip galima interpretuoti didžiosios politikos vingius, bet būtina ir pastebėti, jog Lietuvos užsienio ir vidaus politikos disbalansai daug prisidėjo ir prisideda prie Lietuvos žalojimosi ir izoliavimosi energetikos srityje. Susidaro įspūdis, jog partiniai nesutarimai energetikos plėtros klausimu, nesuvokimas jos kritinės padėties seime, greitas pralobimo siekis esant atsakomingsose pareigose, arogancija kitų nuomonėms buvo kartinės stagnacijos priežastys. Prie to taip pat daug prisidėjo neatidumas savo partnerių energetiniams interesams, nekreipimas pakankamo dėmesio į didžiųjų valstybių energetikos politinius interesus, intencijas ir manipuliacijas, ir neieškojimas būdų visus suinteresuotus partnerius įtraukti į saistančius susitarimus. Visa tai įstūmė Lietuvos energetinę nepriklausomybę ir ateitį į sunkiai išbrendamą klampynę ir gal būt net į ilgalaikį energetikos nepriklausomybės praradimą.

Energetika turi būti pagrįsta ilgalaikiais 30-50 metų į priekį siekiančiais strateginiais sprendimais neleidžiančiais energetikos kortą naudoti politinių partijų trumpalaikiams tikslams, o, juo labiau, įvairių grupuočių, poreikiams tenkinti. ENMIN siūlomi sprendimai ir jų svarstymas arba patvirtinimas Seime, tėra paskiri taktiniai nutarimai imtis veiklos, kartais ir abejotino naudingumo, bet ne labai kompleksiški ir ilgalaikių problemų sprendimas. Ypatingai Lietuvai, gyvybinės svarbos energetikos atveju, yra svarbu, kad visos pusės suprastų reikalą ir norėtų bei dėtų visas pastangas pasiekti susitarimą ir diskutuojamam objektui sudarytų galimai palankiausias sąlygas ir aplinką, kaip tą daro Rusija Karaliaučiaus ir Baltarusijos AE atvejais.

Ypatingai svarbu šio klausimo sprendime yra gilus ir visą energetikos sistemą apimantis supratimas, nes vadybos bei planavimo įgudžiai be pilno suvokimo objekto specifikos ir jo paskirties, gali nuvesti į brangiai kainuojančius klystkelius. Energetikos specialistų sunureikšminimas sprendimuose arba net pašalinimas nuolatinio pertvarkymo eigoje, parenkant darbuotojus partiniu, šeimininiu arba draugystės principu, labai susilpnino energetikos padalinių gamybinius gebėjimus. Dar labiau, finansinių išteklių valdymas bei skirstymas, nesuprantant kiek tai atsiliepia į įmonės ar padalinio veiklos rezultatus ir reikmę ateityje, sudaro rimtą grėsmę visos elektros generacinės bei paskirstymo sistemos staigiam sugniužimui.

Tuoj tapus ES nare, Lietuva turėjo puikią progą, tiek iš strateginės ir tiek iš finansinės pusės, šią problemą gana nesunkiai išspręsti. Lietuvos sprendimo ilgametis vilkinimas padėjo Rusijai jai nepalankią energetikos situaciją pilnai pasukti savo naudai. Dabartiniai bandymai šią nelemtą padėtį ištaisyti naujos NPP statyba yra pagirtini, tačiau labai pavėluoti. Sėkmei, jie pareikalautų neišpasakytos tautos sutarimo ir ryžto, apsikrovimo aukštomis elektros kainomis, labai gero, protingo ir skaidraus planavimo, bei Latvijos ir Estijos dalyvavimo juos įtikinus šio projekto visapusiška nauda. Laimei, dar yra ir šiokios tokios EU gairės Rusijos monopolinei energetikos plėtoje pristabdyti. Jos bent nominaliai riboja Rusijos pavojingą vyravimą ir tolimesnius kėslus Baltijos šalyse. Tačiau matant, kaip Rusija gudriai įpina visos vakarų Europos energetikos tiekimą bei paskirstymą į savo tinklus, yra sunku pramatyti Baltijos valstybių sėkmingą pasprukimą iš jas vis stipriau žabojančių pančių, nebent jos sutartinai apsiimtų spresti pagrindines elektros ir šilumos gamybines bei paskirstymo problemas. Tam labai pasitarnautų įsteigimas Baltijos kraštų tarpvalstybinio energetikos autoriteto, kurio struktūra galėtų būti panaši į Tennessee Valley Authority (TVA) modelį. Jis būtų atsakingas už viso regiono aprūpinimą energija nepriklausomai nuo Rusijos, atsinaujinančių vietinių ir importuotų energetinių žaliavų sutelkimą ir jų panaudojimą elektros ir šilumos gamybai, importo

jungčių elektrinį suderinimą, modernizavimą ir optimizuotą elektros perdavimą ir paskirstymą tinkluose, ir naujų energetikos technologijų parinkimą ir jų įsisavinimą.

Washington, D.C., 2011 m. kovo 28 d.